



Kongeåen fra »Frihed« til Gredstedbro.

Eggen omkring Kongeåen

Fra »Frihed« i Malt sogn til Gredstedbro.
Omkring 1900-tallet til efter 1920.

Af N. Jensen Dam.

I årbogen fra 1968 har jeg på grundlag af oplysninger fra min fars tid fortalt om Villebøl i Kalvslund sogn, men da jeg er født i Tobøl, Føvling sogn, i 1895 og har levet alle mine barndoms- og ungdomsår dér, vil jeg hermed gerne forsøge at fortælle noget om denne egn.

Mit hjem var beliggende på det sted, hvor den gamle landegrænse – før 1920 – gik fra Kongeåen og fulgte østlige skel af Kalvslund sogn i syd, igennem Villebøl parallel med landevejen Holsted-Ribe, og ca. 400 m øst for denne, den gik i omtrent lige sydlig retning videre over Kamp Hede til Obbekjær og videre.

Grænsen var bevogtet på begge sider af Kongeåen, nemlig sydfor af tyske grænsegendarmer, og på den nordlige side af danske grænsegendarmer. Disse vagter var dog ikke posteret umiddelbart ved selve åen men fulgte to mindre veje, de tyske fra Villebøl til

Eggen omkring Kongeåen



Grænsen ved Skodborghus.

Mejlby ad Rauning-vejen, og derefter med chausseen – Ribe–Kolding – til Foldingbro. De danske med en sti over min faders med fleres marker til Tobøl Østerby, og derfra med vejen gennem Åbølling, Nielsbygård til Svendstrup, og derfra med chausseen – Ribe–Kolding – til Foldingbro. Denne sidstnævnte vej går gennem Bobøl, Tobøl, Villebøl og møder den »tyske« chaussee ved Kalvslund Toldsted.

Fra Foldingbro og videre østpå fulgte vagterne chausseen efter Kolding til »Frihed«.

De forhold, der rådede i grænseegnen omkring mit hjem, var i de sidste år af tålelige forhold for begge parter; jeg kan nævne, at flere af de tyske gendarmere var medlemmer af Tobøl Brugsforening, og den tyske tolder leverede sine æg til brugsforeningen. Pengene på egnen var blandede, så vi havde omtrent lige så mange tyske som danske penge, navnlig af småmønt indtil 5 mark. Kursen var også i hele perioden stabil indtil 1914, og jeg husker kun 5 mark: 4,40 kr., 1 mark: 88 øre, ½ mark: 44 øre, 10 pfenning: 8 øre, 5 pfenning:

4 øre. At de tyske og danske gendarmer kunne mødes på deres vagter både ved Rauningvejen og toldstederne i Baungård og Kalvslund og passiare sammen var ikke ualmindelig, og beboerne på begge sider af grænsen havde også gode og venskabelige forhold til hinanden. Når de store foredragsmøder afholdtes i Tobøl Forsamlingshus, var tilstrømningen af sønderjyder af betydelig omfang, der blev afholdt forårs-, efterårs- og julemøder, altid med mindst to foredragsholdere, f. eks. en præst og en højskolemand, og forsamlingshuset var som regel fyldt til trængsel.

Om forholdene ved »Frihed« har været tilsvarende, kan man have sine tvivl om. På gården Bejstrupgård i Københoved, Skrave sogn, boede en mand ved navn Hans Diederik Kloppenborg,*) han kunne ikke indordne sig under tyskernes strenge forhold efter 1864, han ville bevare sin danske mentalitet, og i det hele bevare dansk sprog og gøremål som hidtil, men han blev til stadighed generet og holdt under observation af de tyske politigendarmer, og derover blev han så indigneret, at han allerede i 1870, umiddelbart nord for Kongeåen – byggede sig – jeg citerer lærer H. C. Clausen – »et kampestenshus, som han kaldte »Frihed«, og herfra højste han fra dag til dag et stort dannebrogssflag på en vældig høj stang, så den kunne ses viden omkring«, men i øvrigt blev han boende på Bejstrupgård.

På en tavle over husets indgangsdør er malet to krydsede dannebrogssflag, derefter ordene

FRIHED

H. D. Kloppenborg

18 M. Kirstine Kloppenborg 70

*) Hans Diederik Kloppenborg er født i Gram 1802. Han døde 7. september 1882 i en alder af 80 år.



»Frihed« i Malt sogn.

En datter af nævnte H. D. Kloppenborg, Anne Marie Kloppenborg, f. 1. september 1844 i Bejstrupgård, blev gift Skrumsager, og de fik hendes fødegård i forpagtning, og dér fødte hun sønnen Hans Diederik Kloppenborg Skrumsager, der, efter at han var blevet voksen, fik Bejstrupgård tilskødet, og han bevarede samme danske sindelagsholdning som bedstefaderen, og han blev i de sidste år, indtil den tyske omvæltning i 1919, indvalgt til repræsentant for de danske sønderjyder i den prøjsiske landdag i Berlin. Efter genforeningen i 1920 blev han af den samme befolkning valgt til landstingsmand i den danske rigsdag.

Og herefter med Kongeåen vestpå til Foldingbro.

Fra århundredets begyndelse til 1914 afholdtes der hvert for- og efterår et stort heste- og kreaturmarked i Foldingbro; der var tilstrømning fra et stort område

både nordfra og sydfra, og jeg selv har som 12-årig været trækkende til dette marked med et par kvier. Jeg trak hjemmefra kl. 5 morgen og fulgte førnævnte vej gennem Åbølling, Nielsbygård og til Svendstrup. Alle-rede det sidstnævnte sted kom de to første prangere og spurgte til alder, pris m. v. på kvierne, men jeg måtte henvise dem til markedet, da min far med hestevogn skulle komme dertil og selv sælge, og derefter skulle jeg køre med hjem. Det var almindeligt, at prangerne langt uden for markedet opsøgte de, der bragte dyr til markedet, det kunne jo være, der kunne afsluttes en handel her lidt mere fordelagtigt end på selve marke-det. Da min far kom, fik vi solgt kvierne, og jeg fik mig et par nye sko ved »Heidevognen« på den tyske side af Kongeåen.

Om dette marked har pens. landpostbud Aksel Bech, 82 år, Øster Allé, Holsted, fortalt mig:

Han havde kendt egnen omkring Foldingbro fra han var 9 år gammel. Han husker de to store markeder i for- og efterår med kreaturer øst for den danske kro og hestene på landevejen ud for kroen. Samtidig var der, såvel på den danske som på den tyske side af Konge-åen, et stort krammarked. På den tyske side alt i fod-tøj med den store lukkede Heidevogn, der var forsynet med hylder og reoler, den var kørt med heste fra Heide i Tyskland til markedet, og dér kunne man købe både sko, støvler og de typiske »skaftestøvler«, som var meget brugt på egnen dengang både syd og nord for Kongeåen. Der var legetøj »nürnbergkram« og teks-tiler, disse solgtes i metermål, men danskerne brugte jo dengang alenmål, og derfor skulle køberne have va-terne omsat til alenmål, da varerne skulle fortælles på toldstedet, der lå midt imellem de to kroer, den danske og den tyske.

Toldkontrolløren hed Mailand. Værten i den danske

kro var Ingvart Jensen og hans hustru Maren. I den tyske kro var der tillige købmandshandel, og indehaverne var Petersen og Becher. Det var Becher, der havde købmandsforretningen.

På den danske side var krammarkedet særligt beregnet for landbruget, der var river, kratter, spjarer, leskafter og leblade, skovle og spader osv. Der var reb i mange forskellige dimensioner, der var lervarer, mælkefade, stenkrukker og barselpotter. Der var en buntmager fra Varde med hatte og kasketter af forskellige farver og faconer.

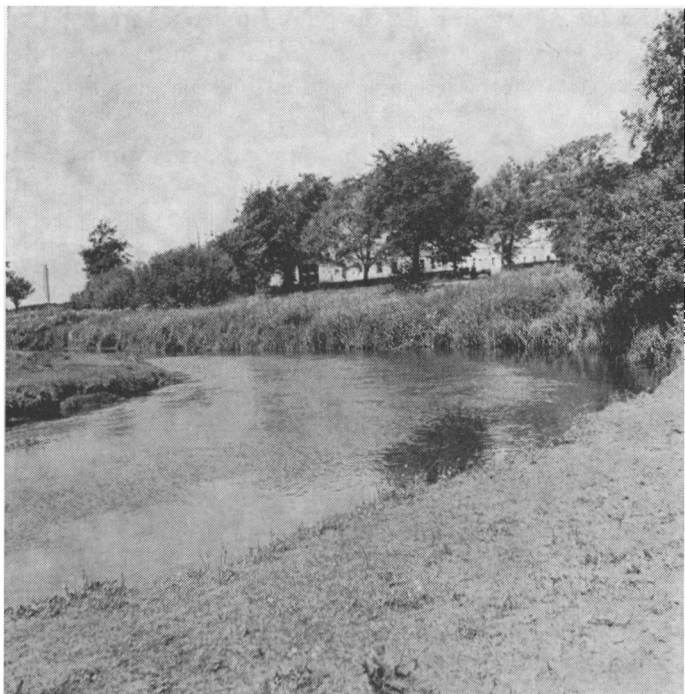
Ved østsiden af forsamlingshuset stod Niels Slot og Trine og solgte røgede sild, en hvedebolle og en sild kostede 10 øre. Bech var, sammen med flere unge, noget durkdreven på den tid, de betalte en sild med én 5 pfenning – den havde samme størrelse som den tids 25 øre – og så fik de 15 øre tilbage. Slot og Trine var gamle, og de så ikke så godt, men der var skam også nogle af bønderne, der brugte det samme trick, og det må da have givet underskud i kassen?

På en gård lidt vest for Foldingbro var der også »kro«, dér spændte bønderne deres heste fra og satte dem ude på marken, og dér kunne de få kaffepuncher. Ejeren hed Hans P. Juhlson, og han kunne – som Holberg ville have sagt – selv drikke gæsterne til.

Ingvart Jensen lukkede kl. 10, og Maren kunne selv få vanskelige gæster ud. På den tyske side blev der drukket, så længe nogen ville drikke, og nede på engen nord for kroen var opstillet et dansetelt, og her kunne man danse fra kl. 4 til den næste dags morgen.

Der var altid 2 à 3 tyske vagtmestre på markederne, og det var dem, der havde politimyndighed, de bar pikkelhuer og pistol i livremmen, og de var beredne.

På dansk side var landpolitiet fra Holsted og Vejen til stede.

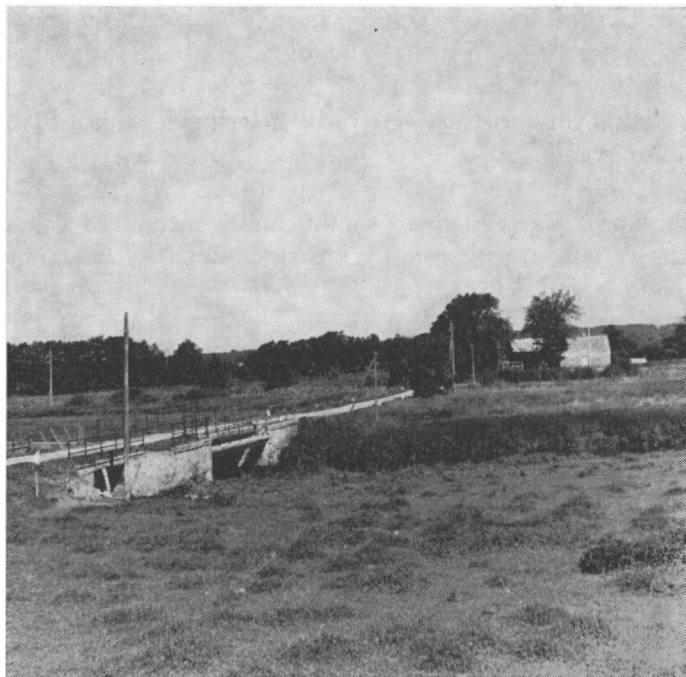


»Pe' far'res waad'stej«. I baggrunden H. P. Juhlsens gård.

I Kongeåen lige neden for Hans P. Juhlsens gård var der et vadested, engen ejedes af en mand ved navn Peter Vagner, han var farver, og stedet blev kaldt: »Pe' far'res Waad'stej«. Det blev flittigt benyttet til smugling. Varerne blev henlagt på åbrinken og om natten hentet op i gården, der var kun landevejen imellem.

Den 1. august 1914 fik vi fra gamle smed Andreas Gram, Tobøl, fortalt, at krigen var brudt ud, og grænsen var spærret ved Kalvslund. Broen ved Nielsbygård var brudt op og kastet i åen, og det samme var sket med broen ved »Frihed«. Disse to broer var kun træbroer med træbjælker, der var lette at save over, men

Eggen omkring Kongeåen



Broen over Kongeåen ved »Frihed«, som skimtes i baggrunden.

broen ved Foldingbro, der var permanent og med jernbjælker, var bevaret. Denne blev dog hurtigt spærret og bevogtet af tysk militær. På den danske side blev der også etableret bevogtning af samtlige broer over Kongeåen både i Foldingbro, Villebøl, Plougstrup Møllebro og Gredstedbro.

I Tobøl fik vi indkvarteret dragoner til bevogtning ved Villebøl, og der blev også dragonvagt ved Foldingbro, medens Plougstrup og Gredstedbro blev bevogtet af infanteri. Samtlige styrker sorterede under et detachement i Esbjerg, hvorfra det blev udsendt.

Styrken i Tobøl var på 12 mand, men det blev ordnet på den måde, at beboerne lejede den lille sal i for-

samlingshuset til vagtstue og sovesal for dragonerne og mejeriets stald til hestene, og så skulle mandskabet kun bespises rundt om på de gårde, hvor de ellers rettelig var indkvarteret. Indkvarteringen varede helt til i november 1918.

Under de fire krigsår skete der ikke særlige begivenheder på vor egn, men samkvemmet med dem »søndena« var afbrudt totalt. Dog skete der det, at mange unge mænd – for at undgå krigstjeneste – flygtede til Danmark, og det foregik på den måde, at de om natten passede vagterne op, og når der var blevet en passende afstand mellem dem, kravlede eller sneglede de sig langs med skelgrøfterne ud til åen, som de derefter løb igennem, og så var de i frihed. På et vist tidspunkt mod krigens slutning havde mange gårde i omegnen én eller to sønderjyder i deres brød, og de tog villigt fat i alt forefaldende arbejde, men fik også løn derfor. Lignende trafik er foregået andre steder langs Kongeåen, og en del sønderjyder er bleven på denne side for bestandig. Jeg har på Lemvig-egnen truffet handelsmænd, som har fortalt mig, at de kom hertil under disse omstændigheder.

Hen mod krigens slutning rømte også tyske soldater. En morgen da gårdejer Jens Schmidt, Villebøl, kom op, syntes han, at den tyske vagt stod inde på hans mark ca. 200 m fra ejendommen. Han gik hen til stedet og fandt geværet med påsat bajonet stukket ned i jorden, uniformen og pikkelhuen var hængt over kolben, men personen var borte. Det rygtedes senere, at han var kommet til Villebøl Kro, hvor krokonen, Johanne Hansen, der kunne tale tysk – hun havde gået i tysk skole – havde hjulpet ham med hans videre færden.

Der var gode muligheder for smugleri under krigen, og det var særlig heste og ting som krydderier, der var

penge i, dersom de kom godt over grænsen. Tyskerne manglede heste, men fra dansk side var det risikabelt at inklade sig på uds mugling, og dersom det blev opdaget, blev de pågældende straffet.

Min bror Jens Dam og jeg havde en dag, såvidt jeg husker i foråret 1915, påtaget os at køre en ældre piges møblement til Ribe, hun havde været husbestyrerinde i Tobøl, men havde nu fået plads i Ribe, og der var to læs, og vi havde to vogne efter hinanden fuldt læsset.

Da vi havde passeret Kalvslund, blev vi overhalet af en motorcykel – en gammel Ellehammer – og da vi nåede nærmere ind mod Ribe, lå motorcyklen i vejgrøften og føreren var væk. Vi blev igen passeret af ham, inden vi nåede helt ind til byen, og da vi var kommet til bestemmelsesstedet i Nørregade, satte vi hestene på stald i gæstgivergården »Stenbrohus«. Der kom motorcyklisten hen til os og præsenterede sig som gæstgiver Nicolai Weismann, Rødding Vester Kro. Han spurgte, om vi ikke ville gøre ham den tjeneste at tage to sække med til Villebøl Kro og aflevere dem til staldkarlen Chr. Jacobsen, og for vor ulejlighed ville han give os 10 kr. Vi blev enige om at sige ja, det var jo mange penge dengang til et par knægte på 17 og 20 år, og da vi på tilbagevejen kom til Villebøl, var Chr. Jacobsen klar til at modtage sækkene, og vi kørte hjem. Der gik derefter ca. en månedstid, da jeg tilfældig kom ind i kroen just som Chr. Jacobsen var ved at tømme kloakkerne i ko- og hestestald, og indholdet kørte han ud på marken tæt nord for kroen, hvor han dyrkede staldfoder. Jeg sagde da til ham: »Du lugter noget stærkt i dag«, hvortil han svarede: »Det lugter da ikke af peber!« og så fortalte han om de to sække, at han om aftenen, som vi havde givet ham dem, havde afleveret dem på et aftalt sted til Weismann, og indholdet bestod af alt det peber, han havde kunnet opkøbe



Det tyske toldsted i Baungård.

i Ribe, men desværre var Weismann blevet taget af tyskerne, inden han nåede hjem.

Sådan kunne det foregå og alligevel gå galt.

Under krigen var der øst for det tyske toldsted på Baungård bygget et stort kaserneanlæg, og dér var garnisoneret flere hundrede infanterister. Da krigen sluttede i 1918 den 11. november kl. 11, kunne vi fra mit hjem se, at der var blevet hejst en stor rød fane på kasernens høje flagstang, og det blev straks fortalt, at kasernens officerer og befalingsmænd var blevet beordret ned i kasernegården af repræsentanter for »Arbejder og Soldaterrådet« – den styrke som havde overtaget magten under revolutionen – og tvunget til at aflevere deres våben og gradstegn – de blev degraderet og sat under arrest.

Efter krigens afslutning blev der fra Departementet for Told- og Forbrugsafgifter givet bevilling til ansættelse af en forøgelse af grænsegendarmeriet på 285 mand med henblik på besættelse af den nye grænse ved Skelbækken. I januar 1920 kom oversergent Søren-

sen til min fader med ordre til indkvartering af 1 gendarm fra 1. februar, men det kviede min far sig ved, for vi var alle hjemme på det tidspunkt, vi var 5 søskende, og det var småt med husrum til os, og der var ikke plads til en fremmed gendarm. Min bror og jeg var i færd med at tærse, og jeg fik den pludselige indskydelse at søge stillingen, dersom oversergenten ville indkvartere mig i hjemmet, og det lovede han, dersom jeg selv kunne sørge for at få station i Tobøl.

Jeg gik straks ind og skrev en ansøgning med klausul om at blive stationeret i Tobøl, og tog derefter på cyklen til løjtnant Ørsted Petersen, Brørup, som telefonisk forespurgte oberstløjtnant Moltke, Kolding, om jeg kunne forvente ansættelse. Jeg skulle dagen efter give møde på oberstløjtnantens kontor i Kolding kl. 9, og det skete, og jeg blev antaget og stationeret i Tobøl. Jeg kom derefter til at gå mine vagter mellem mit hjem og Villebøl Kro indtil 5. maj 1920, den dag blev alle vi nyansatte flyttet til den nye grænse, og jeg fik da station i Rens.

Meget ejendommeligt at jeg den dag skulle være med til at besætte den nye grænse, og så igen den 5. maj 1945 som politimand være med til at rydde op efter tyskerne heroppe under Lemvig.

Mine erindringer fra den tid er beskrevet i »Hardsyssels Årbog« for 1967, side 81-93.

Min tjeneste ved grænsegendarmeriet blev afsluttet den 1. november 1920. Fra den dag skulle der fremsættes ny ansøgning, såfremt man ønskede fast ansættelse, men det gjorde jeg altså ikke og var kun midlertidig ansat til 1. november s. å.

Så vil jeg vende tilbage til Kongeåen igen, og jeg skal forsøge at skildre mine oplevelser derfra, selv om de her nævnte episoder også har forbindelse med eggen deromkring. Fra jeg var 12 år og hele min tid siden,



Det danske toldsted i Kalvslund.

har jeg været en ivrig lystfisker, og jeg har mange gange gennemtravet strækningen fra Foldingbro til Gredstedbro, og siden jeg i 1924 fik bil også strækningen helt ud til »Frihed«, og jeg besøger stadig åen 2-3 gange om året med fiskestangen og det på trods af de nu over 75 år.

På sådanne ture var der rig lejlighed til at gøre studier udover andet end fiskeriet, og jeg opdagede hurtigt, at utallige steder i åen har der været anvendt vandhjul til overrisling af højere liggende engdrag. Sådant et vandhjul har været konstrueret som hjulet til en vandmølle – underfaldshjul – blot med den afvigelse, at skovlene var erstattet med aflange kasser. Det var strømmen, der trak hjulet, og kasserne fyldtes med vand, når de var nedgående, og under nedgang igen fra toppunkt tømtes vandet ud i en svær trærende, der gik ind på engen, hvor vandet så fordeltes videre gennem små gravede render, som overrislede de høje punkter af engene, og igen førte vandet tilbage til åen.

Sådanne vandhjul var meget gamle, men fra hvilket

tidspunkt de omtrentlig stammer, har jeg ikke kunnet få oplyst. Stederne, hvor de har været anbragt, findes endnu den dag i dag, da deres bundpæle står i åbunden; får man fiskekroge i dem, kan man godt straks kappe snøren. En fristelse i at fiske netop på disse steder består i, at der også den dag i dag, bagved hvor disse pæle står, er gruset bund med gode strømhvirvler, der er yndet studeplads for ørred og stalling.

I 1870-erne er disse vandhjul afløst af kanalsystemer – sådanne har jeg beskrevet i min artikel i årbogen 1968, side 90 – og der var tre sluser i alt med gravede kanaler på begge sider af ådalen. Den første ved Igridsgård i Malt sogn, dens kanaler gik til Tobøl Østerby på nordsiden, og til Kalvslund skel i Villebøl – grænsen – på sydsiden, ved Villebøl til Hjortlund og Jernved, og den sidste i Hjortlund til Gredstedbro, men alle tre systemer er nu forlængst nedlagt. Villebøl var den sidste i slutningen af 1950.

Der var idyl langs Kongeåen omkring 1920, når i Juli måned høslætten begyndte overalt, når slætkarlene strøg deres klingende leer med strygespånnet, og piger eller koner sled med river for at trække skåret fri af græskanten for et nyt skår, og børnene havde fået sig en høstak at tumle i, det var idyl for hele familien, og hele juli måned gik næsten dermed. Nu om dage møder én eller to mand med en traktor med påmonteret slåmaskine, med en siderive og en presser, og i løbet af tre-fire dage ligger hele høslætten presset i baller og venter på hjemkørsel.

Mest idyl for mange har det været en juliaften at stå på broen i Villebøl, når en brændende sol gemte sig bag Plougstrups kæmpehøje, og mosekonen sendte sine første spæde dampe mellem høstakke og skår, og da indånde den søde krydrede duft af vejret hø.